

Adalékok a magyar filozófia történetéhez.

Sipos Pál két levele a szabad akaratról Aranka Györgyhez.

Aranka György, az Erdélyi Nyelv Mívelő Társaság önzetlen és lelkes szervezője, 1800 elején kezd filozófiával foglalkozni. Az általa létrehozott tudós társaság ekkor jut legváltáságosabb korszakába. A külső és belső nehézségek miatt elakad a nagy lelkesedéssel megindult munka, a társaság jövőjét illetőleg Aranka és a legbuzgóbb tagok lelkén egyaránt a csüggedés és reményvesztés válik úrrá. A külső sikereket ígérő, de azokat be nem váltó világ helyett ekkor fordul Aranka teljes odaadással a belső és az igazi mélységeket feltáró bölcselkedés útjára. A társaság hanyatlása magától értetődőleg kiábrándította Arankát az emberekből. Élete vége felé, letörő reménységei romjain a filozófiában látja az igazi megtisztulás egyetlen lehetőségét, a világ és az emberek miatt elvesztett lelki egyensúlyának visszanyerését. 1800 után megszűnik nagy levelezése is. Már csak egy-két jóbaráttal tart kapcsolatot fent, de ez a barátság azután annál mélyebbé és őszintébbé vált. Elsősorban a voltairianus gr. Fekete Jánossal levelezik¹ és gr. Desewffy Józseffel. Mindhárman írók és filozófusok, de lelki magatartásuk és a nagy problémákkal szembeni álláspontjuk mégis más. Gr. Desewffy József stoicismusával és Fekete epikureizmussal párosult racionalismusával szemben Aranka a kor nagy alkotó és úttörő filozófusainak: Kantnak és részben Fichtenek tanítványa. Mindhárman a felvilágosodás szellemi talajából táplálkoztak, de a francia forradalom bukása után, a nagy eszmékben való csalódás után revízió alá veszik eddigi lelki magatartásukat. Különösen érdekes és a magyar filozófia ismeretlen története szempontjából fontos Aranka és Fekete levelezése. A századfordulókori, 1800² elején írja Aranka gr. Feketének: „Szegény felvilágosodás, kevés ideig

¹ L. Morvay Győző: Galánthai Gróf Fekete János. Irodalomtörténeti Közlemények, 1901.

² L. Magyar Irodalmi Levéltár. A betű. A Széchenyi Kvtár kéziratárában.

tarta a te napod. Fekete ruhák indultak bévonni a te feldúlt egedet! Légy vigasztalással barátom, nem éjszaka ez, csak sötét fellegek és majdan elmúlnak.“ „Jóltevők legyenek ezek a sötétség rövid órái és rövid ideig tartók.“ „Hidd meg barátom, hogy annak a kicsiny sötétségnek, mely a szabadgondolkodás napját béborítani láttatik, inkább örülök, mint annak a zűrzavaros, úgynevezett szabadságnak, mely ha tovább terjedt volna, hazánkat, konstitúciónkat, nemzetünket kioltani, a törvényt és rendet felfordítani és minden függések láncolatait elszaggatván, az emberséges emberek nyakát guillotine alá tenni, a rosszakat pedig felemelni készül.“ Majd így folytatja: „A tudatlanság sokfejű, nem sárkány, mint régebb mondták, hanem Robespierre, azért a sötétben levők maguk sorsukkal megelégedett atyámfiait száraz szemmel nézem és őket az idő mestere vezérlése alá ajánlom. A megvilágosodottaknak pedig az kívánom, hogyha magukat ebben a sorsban lenni hiszik, ne legyenek megelégedettebbek az szerencsétlenségükben megelégedett társaiknál.“ A felvilágosodásból való kiábrándulás után, Kant tanulmányozásával kezdődik Aranka világnézeti fejlődésének második korszaka. A lehetőséget arra Köteles Sámuel előadásai nyújtják barátai biztatásain kívül. 1801 szept. 12-én írja Feketének: „Én is beállék vén fejemmel az ifjak sorába. Egy igen jó ember vagyok itt, professzor, aki Kant új filozófiáját kezdte tanítani. Ennek a leckéjét kezdettem mindjárt eleintén járni, azóta is járom, csak vasárnap nincs órája. Mit mondasz erre a bolondságra? Miért élünk barátom? Ezt a kérdést senki sem fejtette meg. Egy nagy világba élt, pallérozott, tiszta értelmű és gyakorlott pennájú embert vár ez a kérdés, mint te vagy.“³ A kanti filozófia éveken át foglalkoztatta Arankát. A nagy königsbergi böles filozófiájának elméleti része tetszik Arankának, a gyakorlati részt azonban megtámadhatónak találja. Aranka 1800 és 1812 között csaknem kizárólag filozófiával foglalkozik. Közel ezer lapot kitevő filozófiai jegyzetei, munkái, gondolatai maradtak fenn — máig feldolgozatlanul.

Gr. Fekete János és gr. Desewffy Józsefen kívül Aranka György Sipos Pállal levelezett filozófiai kérdésekről. Aranka megmaradt irataiból, sajnos, nem tudjuk megállapítani barátságuk kialakulását. Az első feljegyzés, ahol Aranka Sipos nevét említi, 1808-ból való. Később a híres tordosi papot személyesen is megismeri és vele élete utolsó éveiben levelezni kezd. Sipos elnéző jóakarattal mond véleményét Aranka filozófiai kísérleteiről és a nagy műveltség-

³ Magyar Irod. Levéltár. A betű. A Széchenyi Kvtár kézirat-tárában.

szervezőnek kijáró tisztelettel válaszol leveleire. Szeretik egymást, de Sipos sokszor vitatja és igazítja helyre Aranka tévedéseit. 1814-ben azonban megszakad levelezésük. „Marosvásárhelyi korrespondenciám — írja 1814 június 12-én Sipos Kazinczynak — elszűnt Aranka úrral. Ő se ért engem, én se őt. Esztendővel ezelőtt B. Naláczy József nála egy órányi praelekcziót hallgatott. Mit tegyen az Én, Te, Ő, philosophice magyarázta és végre kérdé Naláczyt, mint veszi a dolgot? Ez igen mély dolog, barátom, mert ezt Én se értem, Te sem érted, Ő sem érti.”⁴ Naláczy József vidám megjegyzése jól mutatja, hogy milyen lenézés és gúny kísérte az öregedő Aranka bölcseelkedését. Kazinczy sokszor írja barátainak, így többek között Cserey Miklósnak, 1811 szept. 12-én, hogy — szegény „öreg” Aranka „túlélte magát és nagy kár, hogy el nem némult.”⁵ De Aranka nem akart lemondani a bölcsélet nagy kérdéseinek megoldásáról, az öregkort jellemző makacssággal írja tovább filozófiai munkáit és kikéri ezekről barátai véleményét. Az egyik hatalmas filozófiai jegyzetcsomóján a következő sorok állanak: „Plató, Cartesius, Leibnitz, Clark, Hume, Kant, a Te földödön és Hazádban fáradoztanak teveled óh bölcsesség, Emberi Nemzetek Vezérlő Csillaga, én Marosvásárhelyen, Köteles Sámuel nyomán kezdettelek esmérni tégedet a te szent hajlékaidnak árnyékai alatt.” Majd kitör belőle a minden gondolkozót jellemző elégtelenség: „Sem a régi bölcseneknek, sem az újaknak értelmükkel nem találom magam meglegedve.” Írásait többször megmutatta Köteles Sámuelnek, aki elnéző megjegyzéseket tett rá. Így többek között egy hosszabb munkája hátlapjára a következőket írta: „A Méltóságos úr munkájában azt tapasztaltam, hogy a Méltóságos úr a tisztaság útján indult és az emberek esméretét ezen az úton próbálta meg.” Majd néhány apróbb kifogás után így folytatja: „Nem találom a szisztéma tökéletes és való egységét.” Végül bírálatát a következő szavakkal fejezi be: „Áthathatatlan homály vesz körül minket, amelyen keresztül bár csak egyetlen egy sugár sütné.” „Az én nézetem szerint — írja Köteles — mindezek a kérdések örökös titkok fognak maradni, s az ember ezeknek megfejtésével hiába fáradoztatja magát.”⁶ Ime néhány sorban a bölcseelkedés kezdő és végpontja, Köteles Sámuelnek, a filozófia nagy hírű tanárának őszinte vallomása a második fiatalságát élő, öreg tanítvány művéről és a bölcsélet igazi céljáról. Arankát azonban nem

⁴ Kazinczy Ferenc levelezése. XI. k. Bpest, 1901. 415.

⁵ K. F. levelezése. IX. k. 1899. 78.

⁶ Aranka-gyűjtemény, K. kötet. E. M. E. kéziratára.

csüggesztek el Köteles megjegyzései. Még 77 éves korában is azt írja naplójába, hogy „mától fogva“ minden érzését és gondolatát fel fogja jegyezni. A házat szívesen felkereső vendégekkel legtöbbször filozófiai kérdésekről vitatkozik és nem engedi, hogy a vitákban a fiatalok legyőzzék. Így vitatkozott vele késő éjszakáig élete utolsó éveiben későbbi életrajzírója, Székely Márton. Szellemesen jegyzi fel Arankáról, hogy róla el lehet mondani azt, amit Crassus mondott a vén Massinissaról: „Későre és estve felé kezdettél várost építeni, királyom!“ A vár azonban, amit Aranka fel akart építeni, a bölcsélet ködös légvére volt, lelki menedék, vigasztalás a halállal szemben. És ha kisérszben megjelent, nagyrésztben még ismeretlen filozófiai műveire tekintünk, tisztelettel kell fejet hajtunk a problémákkal hasztalan küzködő, életét fölszámoló Arankára. És önkéntelenül a francia filozófus, Montaigne szavai jutnak eszünkbe: „Philosopher, c'est d'apprendre à mourir.“ Az utókor hálája és a magyar filozófia történetének haszna volna, ha a filozófus Aranka alakja, egy hozzá méltó feldolgozásban bevonulhatna a magyar szellemiség történetébe.

Az itt közölt adatok eredetijét az Erdélyi Múzeum Egyesület kéziratára őrzi Kéziratok 2936. Aranka Gyűjtemény D. R. 11. jelzés alatt. Mindkét levél Sipos Pál eredeti kézírásával íródott, de az 1813. aug. 13-án írt levélről megmaradt még két, Aranka kezével írt másolat is.

1.

Tordasi Pap Sipos Pál Úr Levele 7 Aug. 813.
mellybe a Fichte Tudományának Veleje.⁷

Méltóságos Úr!

a) Szerentsém vagyon meg nyitni tiszteletemet és meg bizonyítani, hogy tehetségem felett is kész vagyok a' Mlgos Ur kívánságát teljesíteni.

b) A Szabadságról való kérdés a' legszövevényesebb az elő fordulható filosofiai kérdések közt, meljet midőn meg nem oldhatunk kéntelenek vagyunk el vágni. Valósággal úgy jö ki a' dolog, mintha ketté vágnok: de épen a' szabadság természete kívánnya, hogy annak transcendentalis tekintét el vágjuk minden empiriai tekintettől.

⁷ A címet Aranka másolatából vettük.

c) A Szabad akaratot a' természettel nem lehet egybe férkeztetni; mert szükség hogy egyik a' másikat el nyelje: A hol természet van el tünt ott a' Szabadság: viszont a' Szabadság előtt el kell a' természetnek enyészni.

d) De látni valo hogy tsak a' tekintetek változnak: a dolog egy, de meg foghatatlan az ő egységében; p. o. A test nem külön valóság a' Lélektől, hanem tsak külön tekintete azon egy Valóságnak: és akármelj véghetelen is a' különbség, de mindenütt azon egy Valóságnak jelenségét találjuk.

e) Minden Filozofiánk ennek a' leg magosabb Abstractionak töhegyén áll; a' hol el is enyészik. Sajditották a' régiek is, hogy a' Természet Proteussa annak a' Valóságnak, a' melj minden formába változik, de mindenkor azon egy — *varium semper et idem* — tsak az a' héjja volt, hogy nem szakasztották el egyik tekintetet a' másol: így a' köznép gondolkodása a' Polytheismusnál, a' Filosofusoké a' Pantheismusnál állott meg.

f) A' mi Keresztyén Vallásunk állattya szerint különbözik minden több Vallásoktól. Nem abban áll, hogy valami tárgyat tsináljunk az Istenből; mert akár-melj Szent és fel-séges képet adnánk is a' tárgynak: tsak ugyan mi formálnok a' szerint az Istent.

g) A' mi Vallásunk szerint az Isten maga jelenti ki magát a' hitben; ő kezdi el a' maga munkáját és ő viszi tel-jességre mi bennünk — általa 's benne vagyunk minnyájon, mert rajta kívül nintsen semmi Valóság.

h) Tekintsük meg a' Jésus tanításit, meljek a' sziv tel-jességéből ömölnek, és egyenesen a' szivhez vagynak intézve. Oljan belső meggyőződésből szoll, melj minden okoskodásnál elébb jár. Nem akadoz a' hol leg elébb is meg szokott a' vis-gálodo elme akadni, midőn előtte áll az Isteni meg foghatatlan természet. Nem kereste ő, hanem szabadon tanálta meg az Istent az ő Istennel valo egységében — elébb volt az Isten-nél, minekelőtte keresné.

i) A' Jésus példája ugyan egyetlen egy példa; ötet választotta mindenek felett az Isten: de még is emberi mo-don gondolkodnánk, ha itt valami különös okot tennénk fel: az Istennél szabad választásnál egyéb nints, melj szerint azt választotta, a' ki maga önként vállalkozott erre a' Szabad választásra. — Imhol vagyok Atyám! hogy a' Te akaratodat tselekedjem.

k) A' dolog nem változik az által, hogy a' Fiu az időnek teljességébe nyilatkozott meg a' Jésus személjébe, mert örök választásnak ereje szerint örökké valo Fia az Istennek. — Én ma szültelek Tégedet. — Nem a' Teremtő, hanem az Atya szoll itt a' maga szülőtyéhez.

l) Ne tsináljunk Istent az emberből: mert Isten lett emberré — Isten jelent meg az emberben — az örökkévaló Akarat nyilatkozott meg az időben.

m) Minden a' Szabadság titkába rejtetett el; mindenek innen fejtődnek ki; s ugyantsak ide kell térni vissza mindeknek.

n) Az emberi tzél szabadon áll előttünk; mivel maga ez épen a' Szabadság: de a' világra nézve el tűnt ez: nints a' természetben soholt is, úgy hogy, ha szinte fenekig belé láthatnánk is, természetnél itt egyebet nem látnánk.

o) Egy elmés Kis Aszszony, a' kivel szerentsém volt a' nyáron filozofiai tárgyakról értekezni, a' többek közt azt mondá: Szeretném érteni, mert meg valloim nem láthatom által mit nevezzenek *Szabadságnak*: hanem látom azt, hogy a' mit leg okosobban tselekszik valaki: ott függ leg inkább az okoktól. Hol van e' szerént a' Szabadság? Nékem a' kérdés igen jól jött kezemre, mivel az érin járt épen a' dolognak; azért hirtelen 's váratlanul azt mondtam — én is egy gondolatot vagyok Ngoddal és úgy hiszem, hogy nintsen ott Szabadság, a' hol el mehetünk a' nyomán az okoknak.

p) Nyilván ott kell hát a' Szabadságnak rejteznii, a' hol az okoknak semmi nyoma nem látszik; a' mire p. o. nem a' hajlandóság viszi reá az embert, mivel azzal talán épen az ellenkezőt tselekszik; nem is valami külső tekintet: mivel az talám egyebet láttatnék inkább javasolni: egy szoval a' hol maga ura az ember annak a' mit tselekszik és mind az esz-közökön, mind az akadályokon feljül van.

q) De tudni kell azt is, hogy ilj szabadon mi tsak a' lelki esméretet követtyük, ha abból tsinálunk minden Valóságot, hogy azt kövessük. Ki nem látta, hogy tsupa Szabad munka ez; mert a' felett kitsoda okoskodnék, valjon kell é a' lelki esméretet követni?

r) Így hozza az Akarat maga magát Szabadon való-ságra: azonban el mulhatatlanul meg történik az is, a' minek külsőképen kell általunk történni: de tsak úgy, mint az árnyék szokta a' Valóságot követni: mert nem ide nézünk, a' hol ezek történnek, hanem oda, a' honnan ki vagynak rendelve: — nem e' világra, hanem az Istenre tekintünk. Így vezéreltetik az égből a' földi ember, nem más által, hanem maga által, mert benne egyesül az égi Szabad természet a' földi gondolathoz köttetett természettel.

s) Ugy száll le mint egy mennyei ajándék — ama Szent Akarat — a' Valóságnak attyától, hogy a' szolgálai gondolatot a' mulando földi dolgoktól fel oldozza, és Fiuvá tégye mi bennünk. E' végre egyesült az örök gondolat a' Fő akarral, minek előtte idő szerint egyesülnének a' gondolatok mi bennünk.

t) Ebben az Egyességben lakozik a' Valóság: a' különbség nem egyéb mulo tüneménynél. Hol keressük hát a Valóságot? Nintsen az a' látható tárgyakban — nints a' megfogható dolgokban; nintsen ott, a' hol gondolatlan találjuk.

u) Ez az az idealismus, melyet a' Keresztyén Vallás meg-szentelt; mely szerint nem lehet két valóságot fel tenni, nem lehet az Istenhez is úgy ragaszkodni mint Valósághoz — a' világhoz is egyszersmind.

x) Természet szerint ugyan az akarat folj a' gondolatból; de csak emberi akarat ez, és hasonló a' gondolathoz: mindenik a' földi dolgokhoz köt minket. Így származnak az emberek fiait emberektől. De kegyelem szerint új szövetség állott fel, mely szerint a' gondolat folj az akaratból — a' Fiu származik az atyától, hogy hasonló legyen az Atyához. Ekkor értyük meg hogy a' gondolat egy volt a' még meg esmért akaráttal.

y) Így töröltetik el az emberi akarat lassan lassan, és az Isteni akarat áll helyébe, mely egyenlőségbe hoz mindent. Létsznek ugyan külsöképen nagyobbak és kisebbek: de az Isteni kép fog mindenütt ragyogni; a' Szolga és az Ur közt csak a nevezetek létsznek meg, egyéb aránt nem fogunk egyebet látni Atyáknál és Fiaiknál, egy Lélektől lévén mindnyáján lelkesítve.

z) Így valóságosodik meg az akaratban az, a' mibe gondolat szerint nem tanálunk egyebet ideálnál. Ezen a' szabad uton találjuk meg az Istent — sokkal közelebb, mint gondolnunk. Az emberek féltenek erre a' gondolatra rá menni: méltán is: mert a' gondolat uttyán pusztá emberre tanáltak; és nem vették észre, mely közel van az, a' mi őket ettől a' gondolattól örzötte. Maga volt a' Szabadság, a' természet képébe meg jelenve; de nem esmérvén azt, szolgálai modon rettegtek mint valami külső Istennek hatalmától.

í) Szolgálai gondolkodás volt; mert a' Fiu nem esmért teremtet; ő csak az Atyát esméri és osztozik a' teremtésben ő véle. Néki szolgál az egész természet, mert az atya Urrá tette őtet, és lábait alá vetett mindenekeket ő néki. Ne tsináljunk oly nagy dolgot a' teremtésből: nem egyéb annak szemlélése egy szüntelen határ közé eső gondolatnál, melyben az isteni Szabad Akarat, mint teremtet, úgy jelenik meg előttünk. De mire való lenne ez az örökös szemlélődés, ha meg nem esmérvén az Isten akaratyát? Ha pedig meg esmértjük, az egész teremtés úgy bátron el maradhat; mivel a' telt el értük, és nem a' jelenséget hanem magát a' Valóságot nézzük már.

v) Így is fog a' teremtés hová tovább mind inkább el enyészni, a' mint az Isteni akarat nagyobb nagyobb vilá-gosságra jó mi bennünk. Ide költözik által, a' mely valóságot

a' természetbe gondoltunk, és az Isten lesz minden mindekben.

.) Itt gyökerezik meg foghatatlanul az emberi tételnek minden titka, mert rajta kívül egyéb mi is volna? Avagy a' természetet tsudáljuk-é, és elfelejtsük annak közép pontyát, az Embert? Az ő ki fejtődése az, a' mit Világnak szoktunk s Természetnek nevezni: ő van mindenütt ki jelentve magának.

.) Érti ki ki, hogy nem az empiriai, hanem a' transcendentalis emberi létéről vagyunk szo; és az Evangelista ki fejezése szerint: ez ama Kezdetben való Ige, melj által lettek mindenek, és semmi nem lett a' nélkül s. a. t.

Könnyen meg eshetik, hogy itt bizonyos kifejezések ismét elő fordulnak, a' mint az nem lehet különben, a' hol a' gondolatnak mind csak egy pont körül kell forogni; de ha más contextusba jönnek elő, úgy más oldalát mutatják a' dolognak.

A fogyatkozást is a' Mlgs Ur úgy nézni méltoztassék, mint engedelmességem bizonyosságát, a' ki tiszteletemnek örök ajánlásával vagyok a' Méltóságos Urnak.

Tordoson 27a Aug. 1813.

alázatos szolgája
Sipos Pál mpr.

2.

Méltóságos Ur!
Különösen tisztelt Fautor Uram!

5ba 7br botsátani méltoztatott levelét vettem nagy tisztelettel; az abba fel tett kérdéseket úgy nézem most is, mint reám nézve nyújtott alkalmatosságot, hogy azok által el andalito magánosságomban ébresztettem.

A' feleltben követem a' Mls. Ur példáját. Először az én filozofiai értekeződésemről van kérdés, hogy

az a' mái német oskolák közzül melyeknek a' letzkéje? a' Fichtéjé, vagy a' Schellingé, vagy pedig?

Felelet: Egyenesen a' Fichtéjé: de nem volt alkalmatosságom ötet valahol meg nevezni, mert leg kissebbet is belölte ki nem irtam, sőt nem is kovátsoltam utánna: hanem a magam Ductussa szerint egy szabad próbáltam: magát pedig a Theoriát — nem mint Fichtéjét — hanem mint az okosságnak promulgatioját, úgy néztem. Maga Fichte is így szoll erről; és tsak rendbe hozását tulajdonítja magának.

Másodszor. Hogy a T. Ur mit tart rolla? Én az esméretet mái Mysticismusnak némelj nyomát láttatom benne

találni: és a' mellett a' mai identita név alatt a' Spinosismusnak és Pántheismusnak.

Mások is épen ezt jegyezték meg. Lásd Mellius Encyclopäischer Wörterbuch Artikel Schwärmeris §. 11.

Oka az, hogy a' mi gondolatink az Empirián kelnek fel; és sokan úgy vélekednek, mintha tsak ezeket kellene vékonyítani mint addig, míg transcendentalissá változnak. A' dolog nincs úgy — az Empiriától kell inkább meg tisztítani a' gondolatot és mihelyt ettől semmi sem ragad hozzá, úgy a' Mysticismus egészen el enyészik.

P. O. Ha azt mondom: *Az égből vezéreltetik a földi ember.* Ez a' kifejezés tsupa Mysticismusbol áll, ha gondolatra botsátom, mivel így valami függést gondolok, és oljan erőről gondolkodom melj az én akaratomon kívül munkálódik.

De ne gondoljunk semmi függést; hagyjuk meg foghatatlanul úgy, a' mint van a' dolog magába, és úgy senki se fog látni Mysticismust; mert átaljába nem fog semmit látni: a' mint nem is kell hogy lásson, mivel a transe. dolgok körül nem positive hanem negative kell az okosságnak forogni. — A' mi a' mai identitus név alatt látszo Spinosismust és Pantheismust illeti: arra nézve is ezt jegyzem meg. Fichte maga protestál minden positive expressio ellen: ilyen volna pedig az identitas cum mundo. Fichte szerint: Nec idem — nec diversum nec inclusum mundo — nec exclusum.

Tudniillik a' mi Terminológiánk relativus sensust adnak (!); azért nem is illenek az istenre. Mi még azt az egységet sem értyük, melj szerint Magában Egy az isten, ubi unitas non numerica sed essentialis subversatur — non individui, sed entis omni determinatione liberi absoluti.

A' Jenai tudos ujságokat ez előtt magam is foljvást olvastam: 's hogy most nem olvasom, fogyatkozásnak tartom egy részről — de más részről a' recens olvasás azt tehetné, hogy mostani írásombol több tudomány, de kevesebb tulajdonság pislogjon; örömeztőbb fogom utánna meg olvasni, most magát Fichtét sem olvasom ez okbol.

Tovább.

Oljan bölts Ur mint Fichte Ur az emberi akaratot és a' szabadságot nem tudja micsoda?

— Eleitől fogva az Akarat és Szabadság körül valo leg több Logomachia; talám egy kis Schema el igazitná a' dolgot p. o.

Én

mint Tünemény Akaratomat mint Valóság Akaratomat a'
a kívánsággal kötöm egybe kívánságtól oldom fel Sza-
szabadság nélkül badssággal.

az identitás

itt imputatiót von maga után, mert a' kéntelenség nem valóságos kéntelenség hanem csak apparens.

itt reputatiót nem esmér, mert önként valóságból folj: hogy ki szabadságát fenn tartsa és ebből tsináljon valóságot.

Fichte szerint az Akarat nem valami tehetség, hanem maga az, a' mit Én-nek szoktunk nevezni transcendentalis értelemben. — Az a' függés nélkül való teljes szabadság, a' melj csak meg jelenik a' külső akaratban, valahánszor azt egyesíti magával. A hol meg nem jelenik ez, ott nincsen is szabadság, nem én munkálodom ott, hanem általam a' természet, mert valamint hatalmamban nincs, mit kívánniak, úgy a' sincs, mit akarjak.

Tovább. A lélek munkáji szükségesekek — minden esmerete, itélete szükséges munka. Azt soha el nem véti: a' leg nagyobb toljvaj ellen is fel kiált, nem tsak mind annyiszor, hanem azután is örökké hánnya — nem a' maga szemére, hanem személjére, hogy ötet meg sértette: sőt még az akasztófa alatt is vádolja — nem felejtí.

— Igen szép el vonása a' lélek és a' személy közt való külömbségnek, de ha minden az esméretnél akad meg, úgy még ő nem tartja meg az embert az eséstől. Az esméret után is a' jonak teljesítése szabadon áll; melj szerint azt csak a' teljesíti, a' ki teljesíteni akarja. Ezt az akaratot nem lehet következtetni magán kívül egyébből: azért nem lehet meg is fogni, miképen jő — tsak annyit mondhatunk hogy magától jő — ha jő — valóságra.

Ezt a' szent akaratot tésszűk ellenébe az emberi akaratnak, a' melj ingadoz a' jo és a rossz közt.

Ugy tartom, annak is, a mi következik elejét vettem ez által, t. i.

Mi az az isteni akaratnak az emberi akarattal való egybe zavarása?

Emberi módon a' posteriori ezt vagy amazt akarjuk; de állani kell a priori annak az isten szerint való szent akaratnak, melj szerint jonál egyebet ne akarjunk. Ez a' valóságos akarat; a' meljek általunk külső akarat szerint történnek, úgy követik ezt, mint a valóságot az árnyék szokta követni; mert nem arra vigyázunk, mi történik, hanem arra mi lélekkel megyünk rá, hogy valami történnyék.

E szerint én kérdem már: Micsoda egybe zavarása a' Természetnek a' Szabadsággal? Miképen lehet a' Szabadság csupa természet?

A Természetet el kell elébb tüntetni; hogy a' szabadság meg jelennyék — nem az esméretbe, mivel e' nem egyéb természetnél — hanem az akaratba, melj a' természettől van fel oldva.

Ez az Idealismus nem a Természetet, hanem a' Természettől való függést akarja annullálni: melj szerént a' Szabadság a' Természettel egyesítve lehet az emberi szeméjben, sőt eggyé kell lenni; ugyan is miheljt kettőt gondolunk, ugy egybe köttetést és valami függést kell a' kettő között gondolni.

Eppen ez Egységben enyészik el vagy a' Természet, vagy pedig a' Szabadság, mert két ellenkező dolog eggyüvé nem férhet, hogy mindenik az ő valóságát meg tartsa. Így láttyuk a' különböző színeket el enyészni a' mikor szintén egyesülnek. A' természet különbségből áll és bizonyos Antagonismus nélkül nem is gondolhattuk a' természeti erőket; de az Akarat változhatatlanul egy, a' meljnek egységben minden különbség el enyészik. Egyedül ez, a' mi minden antagonismus nélkül magába szabadon munkálodik — ha munkásságnak mondhattuk, a' hol semmi közbe jövése nincsen a' munkálkodo erőnek. Nints egyéb jelenésnél, a' meljre nem kívántatik egyéb akaratnál.

Igy vettem fel az akaratnak meg jelenését egy széknél helyből való meg mozditásáról; tsak a' változás esett az empiriába, de az akarat transcendentalis: azért tünt el a' mikor szintén meg jelent az erőnek képében: a' változás okát azért nem vihettyük által az akaratra, mivel így függést kellene gondolni; de az akarat minden függés nélkül közbe vetetlenül jelent meg. En az Akaratnak ezt a' theoriáját különösen ajánlom a' bővebb ki fejtésre; annyival inkább, minthogy ennyibe való ki fejtésére magamtól vettem szabadságot.

Ebben az értelemben mondhatom már, hogy én jelenek meg magamnak abban, a' mit tselekszem: és az egész természet alkotásának egyéb tzélie nints, ha nem az, hogy az emberek meg jelennyenek magoknak és egymásnak is egyszerűsmint: de nintsen is az emberén kívül a' természetnek, a' világnak semmi meg állithato értelme: mert hol van a' jelenés, ha senki nints a' ki meg jelennék?

Az újabb idők világosodásának egy nevezetes resultuma az, hogy a' természetbe ne keressünk egyebet jelenség-nél, meljnek semmi külön substratuma nints ő magába.

Az Egység principiuma szerint azon egy kut feje van mind az esméretnek mind pedig az esméretre jövő tárgyaknak; mert a' külső jelenség a' belsőnek felel meg és tsak a' közönséges gondolkodás is elégséges el választani a' dolgot, hogy azt a' kutfőt ne kívül hanem belül keressük a' lélekbe.

Továbbá d).

Elő jő az írásban az isteni is. Honnan tudja egy világi Bölts az istent Mikor az emberi dolgokról, a' világról és emberről philosophálok, okosan nem elegyitem ezek közé az istent....

Heljes: azt mondom én is, hogy az empiricus Bölts maradjon is meg a' világnál: de úgy tettszik, hogy a Filoso-fiának tulajdonképen transcendentalisnak kell lenni: az az Metaphisicanak kell lenni; ennek fő tárgyai pedig az Isten-ség, Szabadság, Halhatatlanság.

A' Critica szerint egykik se Dogma ezek közül, hanem csupa szabad állítás, meljnek okát se adni se hirdetni nem szükség.

Mindenik üress gondolat — ideál — meljnek semmi tárgy felel meg: az okosság tsak regulativum principiumot ád előnkbe — de nem valóságot.

Tudniillik magokba van a' valóság ezekben, — nem oljan, a' melj esméretre jöhetne; hanem a' melj szabadon jö — ha jö — valóságra — nem az értelem uttyán hanem tselekedettel.

A' ki ügyét, és mindent úgy tselekszik, mint a' kinek istene lelki esmérete, és reménsége van az örök életről, az oljan ember minden további vizsgálódás nélkül bizonyos a' dologról, mert élő bizonyság van ő benne.

Tovább e).

A Természetet sem úgy gondolom, mint a' tudos Fichte Ur, hogy *Proteus*. En kettőt láttatom a' természetbe találni — ugyan, úgy szollván, örökké valót, romolhatatlant, változhatatlant, magába teljes tökéletességgel birot, halhatatlant, magát maga erején fenn tartó dolgot.

Ha a' természetből így metaphisicalunk, úgy el nem kerülhettyük, hogy *Misticismus*ba ne essünk.

Hol rejtezik az a' romolhatatlan — változhatatlan, hanem ha azt az állandó Törvényt gondoljuk, meljnek rendje szerint a' természeti erők munkálodnak?

A' *Filosofus* nem ád objectivitást a' természetnek, hanem subjective realizálja azt — és tsak így kerüli el azt a' fatalis dualismust, melj szerint két külön valóságot kellene meg állítani.

Tsak az empiriai Objectivitást adjuk meg; de transcendentaliter idealizáljuk, az az apperentiának declaráljuk.

A jelenvalóságon kívül egyéb nints, a' mi fenn tartaná a' világot: hol jelenik meg pedig valami, hanem a' gondolatba. A gondolat tartja fenn azt az állapotot, hogy szüntelen magunkra vagyunk eszmélve: ebből áll a' mi világunk, így világos a' gondolat az életem keresztül a' honnan a' világ a' mi magyar nyelvünkön is igen filosofiai módon neveztetik *Világnak*.

A' melj változásokat kívül gondolunk történni, nem éppen ezt adják é tudtunkra, micsoda változások mennek véghez mi bennünk?

A köz gondolkodás el választja egyiket a' mástól: de a' *Filosofus* egyé teszi a kettőt.

Arra semmi okunk nints, hogy elválasszuk azt, a' mi mindenik jelenvaló tapasztalásnál együtt van. Ellenben, miért ne válasszunk el, arra nagy okunk van, mert ha el választjuk lehetetlen azután egybe kötni a' kettőt.

Továbbá sub *f*).

a' mi mondatik mind igaz, de csak empiriai tekintetbe.

A' Természet e' szerint egy magába kulcsolódó Egész, mely semmi részt nem ad, meljen a' gondolat ki lépjek a' maga határából, és positive valamit meg állítson.

Az az okoskodás nem is volt soha helyes, mely szerint az okoknak sorában egy első okot gondoltunk; a' mely vagy maga ok nélkül való lenne, — vagy pedig isten volna: — mindenik képtelenség.

Nem sokkal jozanobb dolog é azt hinni, hogy noha mindenek a' természet rendes uttyán fejlődnek ki, mind azáltal a' történt dolgokat, mint az isteni szabad akaratnak ki nyilatkozását úgy nézzük, nem szükség ezen kívül még valami más erőről, vagy okról gondolkodni.

Igy tartja fenn az isteni szabad akarat a' világot minden erő nélkül — tsupán az által hogy maga magát fenn tartja. Az isteni szabad valóság: mi is csak a' hitnek szabad uttyán juthatunk ő hozzá, de mihelyt gondolattal keressük ötét, nem találjuk.

A' gondolat az ő esméretére vezetne; de a' hit magához viszen az istenhez: következésképen nem is mi találjuk meg az istent, hanem az istentől mi találtatunk meg a' hitben; ez a' mit orthodoxe is így vallunk.

Utoljára is a' vallás minden *Filosofiá*knak a' kultsa: a' cosmogoniát azért vették fel minden vallásokba: de világosan szoll Sz. Pál. Hitből tudjuk meg a' világ istentől teremtetett. A' mely oskolák a' világnak empiriai tekintetéről meg maradván metaphysicáltak felette, azokban forgottak fenn amaz értetlen kérdések:

De *Materiae aeternitate* — *Necessitate* s. a. t. mintha magába volna valami *extensum* vagy *discretum*. A' természet titkait a' Tapasztalás fogja valaha fel fedezni: de a' Metaphysikától azt nem várhattuk: mind azáltal akár meddig mennyen is a' Tapasztalás, mindenkor az empirián belől fog megrekedni, mert ha szintén fenéig le látna is a' természetbe, csak ugyan természetnél egyebet nem látna.

A' *Mysticismus* — *Spinosismus* — *Pantheismus* nem egyebek voltak mint az iljen természetből Metaphysikalo elméknek éretlen szüleményi.

A' Kant *Filosofiája* semmi Metaphysicát nem esmér

dogmaticai értelemben; sőt az ő Criticája éppen a' Dogmatismusnak van ellenébe szegezve.

Az ő Metaphysicája csupa subjectivitáson épül fel szinte úgy mint a' Cartesiúsé azzal a' kitsinynek látszó, de még is essentialis különbséggel, hogy Cartesius azon az empiriai itéleten akar építeni: *Cogito: ergo sum*. Kantnál a *Sum* nem consecretarium, hanem principium gyanánt van. — Immediata sui conscientia. Mindeme..... tér viszsza magára: mert nem a' tárgyak nézik magokat ő benne, hanem ő nézi magát a' tárgyakba. Így áll előttem az empiriai Én, ebben az esméretes formában, és tsak ennek felel meg egy valóságos Én, de a' melj nem jöhet esméretre úgy a' mint magába van, hanem tsak így, a' mint meg jelenik magának. Ebbe concentrál minden, és semmi szükség arra nincs hogy egy egy Noumenont gondoljunk mindenik phaenomenonnak alatta, sőt arra sints, hogy többet gondoljunk egy Én-nél transcendentális értelemben. Egy az, a' mi meg jelenik mindenik különböző személjben. Tsak a' személj kap individualitást; de a transc. Én nem esik az időbe; — ez az az örökkévalo, változhatatlan, magát maga erején fenn tartó szabad valóság, ezen kívül minden csupán tsak jelensége ennek a' meg foghatatlan valóságnak.

Tsak a' személj kap individualitást — azt mondám — ez esik határ közé, és a' személjnek első magára való eszmélésével el indul. Tünetény szerént úgy látszik mintha ki ejtve volna az Ember az Egységből, 's külön személj volna magára: de valósággal nints ki ejtve. Tsak meg nyilatkozott az időbe a' mi volt örök időknek előtte: és akkor is ő rejtezik azok alatt a' meljek esméretre jönnek ő benne.

Ezért látszik az esméret ki fejlődése passive (mit Nothwendigkeit) menni véghez, mivelhogy rejtezik az, a' mi szabadon hoz mindent esméretre. Az ő eredeti képe a' szabadságé pislog ki leg elébb is a' képzeletnek szabad játékából. Ez által jó munkásságba; épít, ront, új világokat teremt — de üress teremtéssel. Nem tudja még, hogy a' valóságos szabadság egyenesen a' valóságra mégyen ki.

Az ő képzelt világi minden öröklődése mellett is semmi-be maradnak: azonban a' világ így, a' mint van, önként meg valóságosodik előtte: mert e' jön szabadon valóságra minden erő nélkül; mivel ennek előhozására nem kívántatik egyéb Akaratnál: ezen kívül pedig másfelől hozni lehetetlen. Meg tsalatkoznak akik az örök Akarat szabadságát választásban állani gondolták: mert a választást bizonyos oknak kellene meg előzni, melj a' szabadságot meg határozná, meg kötné. A határ nélkül valo, de mindent meg határozó szabadság hoz mindent — így a' mint láttyuk — valóságra; azért okvetlenül egynek kell meg történni, nem mintha a' dolgok változ-

hatatlanok volnának; hanem az Akarat változhatatlan, a' honnan foljnak a' dolgok.

Tsak az a' kérdés itt: Valjon lehet é iljen szabad akarat embernél? Ha erőről — hatalomról volna szo, kétséges volna mit feleljünk: de most midőn éppen az Akaratról van kérdés, ki kételkednék annak lehetséges voltáról? Ugyan is az akaratra nem kívántatik egyéb akaratnál.

A' mi véges értelmünk a' véghetetlen Alkotmány el nem láthattya; de nem is értelem, hanem tsak akarat kell arra, hogy mindeneken olj szabadon meg nyugodjunk, mintha mindenütt a' mi saját akaratunk teljesednék bé, de hidjük el, hogy több ez annál a' képzelt hatalomnál, meljel világot teremthetnének.

A' szabad akarat magán nyugszik, és így tartya fenn érezhetetlenül mert minden erő nélkül szabadon tartya fenn a világot.

Tudom én hogy a' gondolat előtt képtelenségnek látszik ez, a' mit én tsupa szabadon mondtam: de tudni valo, hogy éppen a' gondolattól kell abstrahálni, hogy valamit szabadon meg állítsunk. A' gondolat el hágy itt minket, de ki fér itt is a' gondolkodás törvénye, mert ha tisztán a' szabad akaratról vagyon szo, nem is lehet másképen okoskodni, hanem így, a' mint okoskodtunk.

A' szabadság természete meg foghatatlan; de nem foglal azért semmi lehetetlenséget magában, mert nem a' gondolat által lehetséges — hanem maga által. — Nem logikai hanem metaphysikai lehetőség, melj a valósággal együtt van.

Így állot fel szabadon egy Metaphysica az emberek közt elébb mintse munkába vették volna tudományos elő állítását.

A Critica kitöröltette ezt a' Tudományok sorából: de ki nem törölhetette a' szivből — a' lelki esméretből, a' hol szabadon fogant meg, közelebbről valo sajáttya is az embernek ez, mintse kívülről kellene bé hozni: Kívülről tsak idegen Isteneket hoznánk bé, nem azt, a' ki maga jelenik meg mi benünk — a' magunk csinálmányát imádnok, nem a' szabadon imálandót.

Az emberek tsak ugyan sok ideig féltének attol a' gondolattól, hogy az istent ilj közel keressék ömagukhoz. Meltán is: mert gondolattal keresték, e' szerént pedig az emberbe nem tanálnak egyebet embernél.

Mindazáltal közel volt, a' ki őket örzötte; és a' mikor a' felhőből szollalt meg, akkor is belől hallatott az ő szozattya a' lelki esméretben. Végre megjelent a' Fiu a' ki nyilván szollott — mint istennek Fia magától. Az anyától jött, és a' szabadságnak lelkét hozta minékünk. Meg világosítottunk a' hitre; és a' hol valora tapogatott a' természeti okosság; most látunk ott a' szabadságnak világánál.

Ez a' világosság fénylett addig is, a' sötétségben de a' sötéttség nem esmerte.

A' jelent meg, a' ki vala kezdetben, a' ki által a' villág teremtetett: — el jött hogy véghez vinné a' második teremtésnek munkáját, mely ditsőségesebb lenne valamint a' második Templom volt — az elsőnél: ugyan is e' szerint élő templomi vagyunk az Istennek. Ez a' második teremtés is világosság által ment véghez, mely már nem külső világosság, hanem belső világa a' szabadság lelkének.

En ezekre miért ereszkedem ki, hogy a' mely kérdések (Nro. 9.) egymásra tudulnak, elejét vegyem azoknak: azért rendre viszem fel. 1. Fichte Ur ezt mondja, hogy az Embernek tzélja maga a' szabadság. Ugy de hát egyéb mi is volna, fel tévén hogy ez alatt nem egyéb értetik, mint az erköltsi szabadság?

2. Az Akarat maga magát szabadon hozza valóságra. Igenis: mert a' mely akaratot a gondolat szül, nintsen abba szabadság.

3. Az égből vezéreltetik a' földi ember — emphatice van mondva, de annyit téssen: A belső embertől vezérelték a' külsőt — minden jora.

4. Egi szabad természet — ellenibe van téve a' földi természetnek, a' hol mechanismusnál egyéb nints.

5. Le száll a' mennyei Akarat — az az szabadság ajándéka istennek: azért mondja az Irás a' kegyelemről, hogy az annak adatik a' kinél van: mert valaki kéri a' kegyelmet, kegyelem van már annál.

6. Az emberi akarat nem valóságos akarat, tsak a' gondolat szüleménye. Az akarat valósága szabadság.

7. Az isteni akarat áll bé az emberi akaratnak heljébe. Reánk nézve van mondva: mely szerint az isten akarattyát a' mi akaratunk felett meg esmérjük. Ebben az értelemben kérjük hogy jöjjön el az istennek Országá: légyen meg az ő akarattya.

8. A' Természet — a' teremtés lassan lassan el enyészik, és akkor az Isten leszsz minden mindenkben. — Mi időt jelentő Verbumok nélkül nem szollhatunk, de itt is reánk-nézve kell érteni, hogy az istent meg esmérjük mint mindent mindenkben.

1. A' Természet értz lábakon állhat, de tsak az empirián belől a' hol nintsen szabadság: A' szabadság előtt minden ereje el enyészik, hogy szabadon én munkálodjam, és ne a' természet én bennem. A' valóságot a' természetről az Akaratra viszem által — nem abból tsinálok valóságot, a' mit idő szerint tselekszem, hanem abból, hogy mi lélekkel tselek-

~~STEM~~

2. Az isten nem leszen egy nyomoru emberré. Ugy nagyon, mert az embernek fia meg ditsöittetik ő benne.

3. Fichte Kanttol annyiba különbözik, hogy ő az emberi tzélt úgy állittya elő, mint annak az örökké valóságba consummált ideálját: Kant pedig idő szerint valo approximatiojáról szoll annak.

A Schelling Potenczirozását én nem értem: tele van Mysticismussal.

i) Az emberen kívül az egész világon semmi nintsen — transc. értelemben melj szerint egyebet Apparentiának declaraltunk. A' többi folj önként.

1. Mi a transcendentalis Ember? Valóság é? Gondolat é? Vagy valami Példázat, idea — mint a' Plato ideája? — Ha mindentől abstrahalunk, valamit az Empiria szolgáltat, úgy fenn marad a transc. Én: vagy ha nem kéntelenek leszünk egész az emberből csupa Tünetményt tsinálni.

Az a' kérdés továbbá, hogy ez a' transcendentalis Én Valóság é vagy Gondolat? Erre tsak azt felelhetem: Gondolatnak nem mondhattuk; mert semmi tárgy nem felelne meg ennek a gondolatnak: tehát ha gondolni akarjuk, nem egyéb üress Gondolatnál. Tudniilik magába van a Valóság: nem oljan, a' melj esméretre jöhetne: mivel ez a' kutfeje minden esméretnek.

A' gondolat tsak empiriait, de transcendentalis valóságot nem állithat előnkbe: mint a' minn meg nyugodjék, mert semmi meghatározott Modja nints itt a' Lételnek, hanem Maga tisztán vagy a' Létel. Mi tsak jelét láthattuk ennek a' töllük fel vehető tárgyakban, azért nevezzük azokat jelenségnek, de magát a' Lételet határ közé nem ejthettük.

Hogy ez a' transc. Én személj szerint én volnék — nem mondom — nem is mondhatom, mivel e szerint mint empiriai Én úgy eszmélek magamra.

Az én személjes individualitásomnak kell el töröltetni: és a' transc. Én úgy marad fenn. Ugy de ezt az individualitást én ki nem törölhetem a' gondolatbol: azért ama transc. Én-t meg se pillanthatom a' gondolat szemével, mert ha minden gondolatomat öszve szedném is, tsak egy felleget vetne előmbé, melj ama láthatatlant el fedné.

A gondolatra nézve nem lehet a' Természetet — de el lehet az akaratra nézve tüntetni. Az én emberi akaratom enyészik el itt, és egyedül az isteni akarat áll előttem.

Az a' tiszta szabad akarat az, meljet nem a' gondolat határoz meg, hanem a' melj a' gondolatot határozza meg én bennem, 's szabadon igazgattya. Erre figyelmezek én, mint istennek szavára valahányszor lelkem isméréte szerint tselekszem: mert nintsen is más szabadság nállunk, hanem a' meljel a' lelki esméretet követjük.

A' szabadságnak tsak árnyéka van ott, a' hol az én akaratomat ez vagy amaz kívánság csalja ki én belöllem; és én rabja vagyok annak a kívánságnak.

A' mi kívánságaink földiek mindenkor és bizonyos tárgyokra tzéloznak. — Tárgy nélkül nints kívánság; és itt van helje annak a' mondásnak ignoti nulla cupida. A' szabad akaratsnak semmi tárgya nintsen magán kívül: ennek kell teljességbe jöni az idő szerint valo dolgok közt, melyek ugy is mulandoságra mennek ki, de azt, a' mi örökké valo, az Akaratba nyerjük meg — nem az ember által valamit, hanem magát akarjuk az embert mindenek felett meg nyerni: meg van nyerve pedig, ha mindent jo lélekkel tselekszik.

Bérekesztés.

Mi a' Valóságot keressük — nem azt a' mely szemünkbe tünik első tekintettel, mivel azt nem volt szükség keresni — hanem azt a' Valóságot keressük, a' mely nem tünhetik szemünkbe.

A' kik előre siettenek ennek megtalálásával szinte olj formán jártanak mint az egyszeri Paraszt a játék néző színel Debreczenben.

Ő jokor előre bé ment a' Theatromba — a' musikát hallgatta — nézte a' Cortinát, és a' rajta lévő figurákat. Kevés-sel azután ki ment olj meg elégedéssel, mint ha mindent látott volna, a' mit látni kellett olj heljen. Arrol álmodni se tudott, hogy majd a' Cortinát fel vonnyák és a' valóságos játék nézés akkor fog el kezdödni.

Értsük a' Cortinán a' Tapasztalást, melynek színin oljan nyugvo figurák láttszanak, melyek hasonlítanak a' festett képekhez: — ez a' természeti világnak ábrázattya.

A' Természet tsak addig mehet, mint a' kép festő a' festéssel. Ennek képei szinte szinte szollani láttatnak, vagy heljből meg mozdulni, de se nem szollhatnak, se meg nem mozdulhatnak: — tsak a' festőnek etsettyét tsudálhattuk.

Szintén igy tsudálhattuk a' Természetet melyben élni láttatnak, a' kik valósággal nem élnek. A' mely életnek színe láttszik ő rajtok, tsak a' Természet adja azt; de nincs életek ő magokban.

Le kell esni a' Cortinának hogy az emberi dolgoknak valóságos scenáit meg láthassuk — nem kívül hanem belől kell az embert keresni, hogy ötet a' maga valóságában meg tekintsük. Az értelem, ész, okosság tsak a' külső embert mutatják meg előttünk: de nem a' belső embert, a' ki a' külsőt kormányozza. E' végre kinek kinek a' maga lelki esméretét kell tapogatni; mert itt nyilatkozik meg ama belső élet, melynek kutfeje bennünk támad.

Utoljára is minden transcendentalis Philosophiának a' Vallás lészén a' kultsa. A' hit előtt nyilatkoznak fel szaba-

don azok a' titkok, melyek el rejtettek az emberi elméktől és a világi Böltsektől.

Fichtét némelyek Visionariusnak is nevezték: de ok nélkül; akkor mondhatnok ezt rola, ha gondolatot építne és az elme látásán: de mindent szabadon hágy, és csak mint ideálokat úgy teszi ki a' Metaphysica tárgyait előnkbe.

A Fichte transcendentalismussa a' Kanténál tovább megyen, meg nem áll, az utolsó subjectivitásig, a' hol egy tökéletes idealismus ütne ki: de szabadon realizálja magát az utolsó subjectum — és itt van az az úgy nevezett Minden mindenekben a' mindenneknek Egységében.

Nem én vagyok ez; de az én Lételemnek titka itt rejtetett el; az én individualitásom el enyészik ennél a' tekintetnél és egyedül az individualitásnak bázisa marad fenn én belöllem.

Az én individualitásom tsinál köz falat én köztem s az isten közt. Által hathatatlan köz fal ez a' Gondolatnak s mivel éppen a' Gondolat az, a' mi ezt az individualitást adja nékem melj szerint az én lételem szüntelen bizonyos határozással van ki jelentve; szüntelen változik ez: de minden változások közt is én nem szünök meg Én lenni. Azonban csak a' változás jó nálam esméretre; arról a' mi változhatatlanul Egy, nincsen semmi esméret.

Tehát az esméret uttyán örökös köz fal választ el engemet Magamtól: azért, ha tenni akarom, szabadon kell Egységbe tenni Magamat Magammal. Ez egy szempillantásba meg eshetnék, ha lehetséges volna hogy ki ejsem magamat az időből, de úgy járnék vele, mint mikor az ora perpendiculumát ki vetném és a' pondus hirtelen le szaladna, holott egyéb tézlja van az órának, hogy, tudniillik a' pondust óráról órára tartoztassa és minutumról minutumra. Így az én Individualitásomnak is az időbe kell kifejtődni; az idő annak kifejtődését tartoztattya is; de botsáttya is lassan lassan. Az örök idők nyitva állanak e' végre, hogy a' tézlhoz juthassak; de épen ezért nem járhatok hanem csak közelithetek a' tézlhoz. A' mint az Esméret fejtődik, az individualitás nagyobb nagyobb sphaerát vét és úgy kitetszik hogy épen az a' köz fal nevededik előttem, a' melj el szakaszt engemet a' tézlől — az Egységtől.

Ugy is van: ezen az uton távozom inkább mintse közelitnék a' tézlhoz. Az első ártatlanság közelebb volt a' Természethez; az istenhez is egyszersmint: de nem úgy nézzük é az Ördögöt mint az istentől el távozott ki fejtődött Esméret ideálját?

Az emberi tézl az, hogy a' melj ártatlansággal ki lépett az ember a' természeti sötéttségből; azon ártatlanság tündökljék ő benne mint világosságnak Fiába. Így a' terjeszkedő

Individualitás nagyobb nagyobb sphaerát ad a' szabad munkásságnak — keveset voltál hiv — többre bizlak ezután...

Most az Individualitás árnyékot vét, és a' szabad világosságot el fogja: de meg ditsöülvén hasonló leszsz az által láttso testekhez, melyek a' világosságot szabadon által botsátyák. Nem szükség pedig ezt mystice érteni: nem egyéb mint annak az idealismusnak symboluma, melj szerint más szokkal a' Természetet a' szabadság előtt el enyészni mondottam.

Iljen értelemben mondhattuk, hogy a' levegő tökéletesen el van a' szem előtt enyészve — és a' Transparentiát értyük rajta.

A' Természetnek is iljen által láttso elementumá kell válni ama ditsöült állapotban.

Tordas 4a Nov. 1813.

alázatos szolgálja

Sipos Pál.

Közli: **Jancsó Elemér dr.**